

AZ ABSZOLUTIZMUS VÁLSÁGA ÉS SZÉCHENYI HALÁLA

(EGY LEGENDA FILMBELI ÚJJÁSZÜLETÉSÉRE)

Jóllehet az 1971. szeptember 24-én bemutatott, „Széchenyi meggyilkoltatása” című tévéfilmnek olyan mozzanatai is vannak, amelyek nyitva hagyják annak a lehetőségét is, hogy a Habsburg-abszolútizmus számára veszélyesnek ítélt Széchenyit *öngyilkosságba* kergették, a cselekmény legtöbb eleme a címnek megfelelően azt sugallja, hogy a „legnagyobb magyar”-t a bécsi rendőrmínisztérium nagyszabású akció során *meggyilkoltatta*.

A fenti tévéfilm sokféle elemzésre készíthető a nézőt (vitatható, hogy mennyire logikus, pszichológiailag mennyire hiteles stb.). E cikk keretében *történészként* igyekezzünk válaszolni arra, hogy vajon igaz-e, amit a film sejtet, hogy tudniillik Széchenyi nem *öngyilkos* lett, miként azt a magyar közvélemény eddig tudta, hanem *meggyilkolták*.

A gyilkosság-koncepció és a közvetlen érvek

Az a feltételezés, amely szerint Széchenyit *meggyilkolták*, egyáltalán *nem új*. Már 1860 *tavaszán* megszületett Magyarországon a vád, hogy az oly indokoltan gyűlölt bécsi abszolútizmus megölette Széchenyit. E nézetet később Kacziány Géza foglalta rendszerbe, előbb egy 1908-ban megjelent cikkében, majd „Széchenyi meggyilkoltatása 1860. április 8-án” címröpiratában. Úgy tűnik, hogy a tévéfilm forrásai és érvei — ha sűrítettebben is — Kacziányéival lényegében azonosak. Kacziány végső következtetése az, hogy Széchenyit a bécsi abszolútizmus rendőrsége előbb méreggel próbálta megölni, s miután ez nem sikerült, agyonlővette. E feltételezés legfőbb közvetlen bizonyítékai Kacziány szerint: a Széchenyinél vendégeskedő Jósika Samu báró halála ételmérgezés következtében; a halott Széchenyiről készült látletelek ellentmondásai; az esetleges tanúk eltüntetése.

Ezek az érvek a filmben is felbukkannak. Kacziány az *öngyilkosságot* azért is tartja valószínűtlennek — és a film ezt az érvét is átveszi —, mert a revolver a *bal* combon volt, a sebhely pedig a *fej jobb oldalán*, márpedig nem valószínű — hangzik el a filmben —, hogy a nem balkezes Széchenyi a bizonytalanabb kezével kívánta leadni a biztos lövést, majd fejének jobb oldaláról leemelve a pisztolyt, azt *bal combjára* visszatette volna a lövés után.

Viszota Gyula, Széchenyi pályájának egyik neves kutatója, akit éppen a Kacziány-féle feltételezés késztetett arra, hogy megvizsgálja Széchenyi halálának körülményeit, 1934-ben két dologra mutat rá ebben a vonatkozásban. *Kecskeméthy Aurél* (Széchenyi gyakori látogatója Döblingben) 1866-ban megjelent könyvében ezt írta: „a *bal* oldali combon feküdt a kilőtt pisztoly”. A boncolási lelet megfelelő része németül azonban így hangzik: „das Mordinstrument lag quer auf dem Oberschenkel und der linken Hand”. A helyes fordítás: „a *combon és a bal kézen* feküdt *keresztben* a gyilkos eszköz”. Erre a hibás fordításra épül Kacziány leírása. (Feltehetően Kecskeméthy-re vezethető vissza az a filmbeli mozzanat is, hogy a rendőrség a megtalált pisztolyt nem jegyzőkönyvezi és eredeti helyére visszateszi, ami máig bizonyítatlan, bár megcáfolva sincs. Csakhogy a pisztoly esetleges megtalálása és jegyzőkönyvezésének „elmulasztása” mit sem bizonyít, hiszen a házkutatás célja nem fegyverek, hanem kéziratok lefoglalása volt.) A látletelek és boncolási adatok gondos egybevetése alapján Viszota így összegezett: „Széchenyi maga lőtte magát agyon, karszékebe ült, jobb kezével a jobb szemgödörben felfelé tartott pisztollyal lőtt, és így érthető, hogy a lövés után jobb keze jobb combjára esett le, a pisztoly pedig (miután bal keze eredetileg is a combon volt), a bal kézre esett, és ezt a pisztoly füstölgő puskapora befejeztette.”

Kacziány — és a tévéfilm — a gyilkosságot megerősítő mozzanatként említi, hogy sokan azok közül, akik Széchenyi halála idején a közelében tartózkodtak, illetve a gyilkosságot tanúsíthatták volna, gyanús körülmények között sorrendre meghaltak vagy megőrültek. Feltételezése szerint március 28-án, tehát még jóval Széchenyi halála előtt a nála vendégeskedő Jósika Samu báró mérgezett szarvasgombát evett és a mérgezésbe halt bele: a Széchenyinek szánt méreg ölte meg. Széchenyi halála után pedig egykori sakkipartnere, *Asbóth* Vilmos megőrült, s ugyancsak elborult az elméje a filmben is szereplő titkárnak, *Kiss Márton*nak, néhány héttel később pedig Széchenyi öreg komornyikja, *Grosz* került hasonló sorsra. Rövid idő múltán meghalt az elmeorvosintézet igazgatója, *dr. Görgen* és *Brach*, Széchenyi egyik ápolója, *dr. Goldberg*, a kezelőorvos pedig agyonlőtte magát.

Viszota Gyula ezzel szemben a következőket állapította meg: Jósika Samu báró nem mérgezett szarvasgombának lett az áldozata, hanem a hasonló tünetekkel járó epebaj végzett vele. *Asbóth* és *Kiss Márton* csakugyan megőrült, de az utóbbit már előbb is gyógykezelték elmebaj miatt. *Grosz* Széchenyinek *Pesten* volt a komornyikja, nem *Döblingben*. *Brach* ápoló húsz nappal a gróf halála után, 55 évesen gutaütésben, *dr. Görgen* fél évvel a tragikus esemény után hashártyagyulladásban halt meg, a kezelőorvos pedig (akinek már 1860 előtt is voltak öngyilkossági kísérletei) több mint két év múlva lőtte magát agyon.

Persze, a gyilkossági koncepció védelmében még Viszota cáfolata után is érvelhetünk azzal, hogy a dokumentumokat *meghamisították*. Ám sem Kacziány, sem a gyilkossági változat más hívei *nem tudják ezt forrásanyaggal bizonyítani*. De e felfogásnak nemcsak a közvetlen körülmények forrásanyagának vizsgálata mond ellent, hanem Széchenyi *belső világának* és politikai kapcsolódásainak ismerete és legfőképpen maga az akkori *politikai helyzet* is. Noha éppen ezekkel igyekszik megerősíteni felfogását Kacziány Géza is. Kacziány szerint a Habsburg-hatalomnak *érdekében* állott Széchenyi művei és politikai tevékenysége miatt elnémitani, a tévéfilm pedig a gróft mint a Habsburg-birodalom „legveszélyesebb” ellenségét mutatja be.

A Habsburg-abszolutizmus és ellenfelei

1859-ben az osztrák seregek vereséget szenvedtek Itáliában az olasz–francia erőktől. A katonai vereséget *Bach* bukása és *pénzügyi csőd* követte. Ezekhez járult a protestánsok számára sérelmes császári *pátens*. Mindezek alkalmul szorgáltak ahhoz, hogy a mélyben felhalmozódott és eddig lefojtott feszültségek a felszínre jussanak. A konfliktus túlnőtt a hatalom merev gyakorlói és a rugalmasabb formákra törekvők ellentétén, amint azt *Szabad György*: „*Forradalom és kiegyezés választóján*” c. monográfiája bemutatja. Az önkényuralomellenes magyarországi hangulat a spontán mozgalmak mellett bizonyos erőket már szerveződésre is késztetett. A politikai élet megélénkülése Magyarországon nemcsak az 1848-as nemzeti és társadalmi vívmányokat továbbfejleszteni kívánó *Kossuth* vezette emigráció befolyását növelte, hanem aktivitásra serkentette a 48-as vívmányokat felújítani óhajtó *Deák*okon kívül a hazai elégedetlenség meglovagolására törekvő *konzervatívokat* is. A *konzervatívok a birodalom fenntartását kívánták*, ám ennek feltételét abban látták, hogy Bécs a nyílt abszolutizmus merev formái helyett bizonyos rendi alkotmányos intézményeket alkalmazzon. Ha nem is gondoltak az 1847-es állapotokhoz való változatlan visszatérésre, álláspontjuk feltétlenül óriási visszalépést jelentett az 1848-ban elért eredményekhez képest. A konzervatívok javaslatait 1859 őszén tolmácsoló *Hübner* rendőrminiszter azonban a császár részéről teljes visszautasításra talált, s *Albrecht* főherceg, Magyarország kormányzója a mindinkább aktivizálódó erők letörését javasolta. *Albrecht* a válságot főként a konzervatívoknak tulajdonította, holott azok éppen annak megoldását óhajtották, de az eddig alkalmazottaktól eltérő, rugalmasabb eszközökkel.

A főherceg politikai rövidlátása és az új rendőrminiszter, *Thierry* rendkívüli merevsége következtében 1860 elején az általános elnyomó intézkedések keretében a konzervatívok ellen politikai tevékenységük visszaszorítására több akció kezdődött. 1860. március 15-én azonban megmozdult a pesti diákság, a 48-as hősök sírjához kívánt vonulni. A karhatalom ezt megakadályozta s az összeütközés során egy diákot halálra sebez-

Gaál Ferdinánd festménye a halott Széchenyiről. A pisztoly a levegőben (a középben, a háttérben nagyon halványan látszik) ismeretlen tettest sejtet (Somogy megye, 1861)

tek. Ez és az abszolutizmus további meg-
rázkództatásai után 1860 tavaszán — még
Széchenyi halála előtt — immár az ud-
var előtt is világossá lett, hogy a konzervatívoknál veszélyesebb ellenfelei is van-
nak a válságba sodródott rendszernek. A
helyzet félreismeréséért hamarosan a fel-
mentésével lakoló Albrecht azonban —
mint láttuk — az év elején még a konzervatívokat, Thierry viszont mindenkít,
aki az adott helyzettel békétlen volt, így
Széchenyit is megrendszabályozandónak
tartott.

Döbling

A reformkor „legnagyobb magyarja”
1848 őszétől a döblingi elmeorvóintézet
lakója volt. Egyidejű félelme a forradalomtól és az abszolutizmustól érzékeny
idegrendszere által felnagyítva kóros ön-
vádakhoz, öngyilkossági kísérletekhez, el-
mérének átmeneti elborulásához vezetett.
Széchenyi — ellentétben Kacziánnyal, aki
tagadta, hogy beteg volt — a korabeli or-
vosi leírások alapján a későbbi értelme-
zések szerint „psychosis maniaco-dep-
ressivá”-ban szenvedett. Betegsége ter-
mészetének megfelelően nem veszítette el
értelmi képességeit, és a 48 őszétől az

50-es évek első feléig tartó nagy elbo-
rulást a viszonylagos belső egyensúly
helyreállása és szellemi tevékenységének
megújulása követte. Az önmagával oly
sokat viaskodó Széchenyi az 50-es évek
második felében már tollat vett a ke-
zébe, maró szatíráját adva mind On-
ismeretnek nevezett művében, mind az
„Ein Blick auf den anonymen Rück-
blick” című, 1859-ben Londonban kiada-
tott névtelen munkájában az abszolutiz-
mus (farizeus és embertelen) rendszeré-
nek. A Timesban álnéven 1859—60-ban
megjelentetett cikkeket egyfelől a monar-
chia fenntartásához szükséges rugalmas
kormányzati rendszer kialakítását célzó
abszolutizmusellenes vonások, másfelől
a magyar emigráció törekvéseivel foly-
tatott éles polémia jellemzik. A magyar
konzervatívok politikai tevékenységével
számos ponton összhangban levőnek tűn-
nek Széchenyi e korszakbeli nézetei, így
tehát a film írójának nyilatkozatával el-
lentétben Széchenyi semmiképpen sem
volt kiegyezésellenes, sőt Károlyi Ar-
pádnak Széchenyi döblingi irodalmi ha-
gyatékához írt 1921. évi történeti beve-
zetése alapján inkább valamiféle meg-
egyeztetés igénylőjének tekinthető.

A már régóta megfigyelt Széchenyi
gyanús a „Blick” szerzősége, magyaror-

szági népszerűsége miatt. Amit elsősorban keresnek nála, az külföldi államférfiakkal folytatott feltételezett levelezése. Ezt ugyan hiába keresik, az viszont a március 3-i házkutatásból bebizonyosodik, hogy ő a „Blick” írója. Mialatt a házkutatás folyt, Széchenyi nem árult el nyugtalanságot, a március 7-e és 17-e közötti események azonban felborították lelki egyensúlyát. Az osztrák kormány a Széchenyi-ügyről félhivatalos nyilatkozatot jelentetett meg az Augsburger Allgemeine Zeitungban és a Timesban, amely azzal vádolta őt, hogy visszaélt az elmeorvosintézet nyújtotta védelemmel. Ehhez járult a Kiss Mártonnál tartott házkutatás híre, hiszen ennek során találták meg azt az írását, amelyben Ferenc Józsefet véreskezű elnyomóként emlegette. Mindezt tetézte a Thierry rendőrminiszterhez intézett levelére kapott válasz, melyben az szerepelt, hogy miután politikai tevékenységet fejtett ki, nem számíthat az elmeorvosintézet védelmére.

Naplóbejegyzései jól tanúsítják belső egyensúlyvesztését. „Végem óriási léptekkel közeledik, a végtelenségig zaklatni fognak, s ez alól ki kell vonnom magamat.” Március 19-én elküldte Görgei Thierryhez, de az nem fogadta. És a hírek egyre aggasztóbbak lettek, köztük volt március végén a Jósika haláláról szóló. Március 27-én kezelőorvosával beszélgetett az öngyilkosság erkölcsi igazolhatóságáról és a lélek halhatatlanságáról. Dr. Goldberg véleményének hatására egyelőre elhalasztotta a szörnyű tettet. 30-án ezt írja naplójába: „Kétségbeesve. Nem tudok élni, s meghalni sem.” Április 1-én viszont: „Nem tudom megmenteni magam!” Azután pedig már naplójának sem vall a benne dúló rettenetes viharról. Önvádjai, életgyűlölő kitéérései egyre sokasodnak, addigi rendszeres napi foglalatosságait elhanyagolja.

Naplójának és kezelőorvosai feljegyzéseinek tanúsága szerint Széchenyi ismételen gondolt, sőt kísérletezett öngyilkossággal. E rém újabb felidéződése Károlyi Árpád szerint azzal a lehetséges kettős veszedelemmel függött össze, hogy vagy felségsejrtési pert indítanak ellene, vagy állami tébolydába zárják. Károlyi szerint az állami tébolydabeli rabság és kiszolgáltatottság elviselhetetlen gondolata gyötörte leginkább a döblingi remetét. Nem kétséges tehát, hogy a házkutatás és az ezzel kapcsolatos események mögötti személyek felelősek azért, hogy Széchenyi állapota hirtelen súlyosra fordult, és az őt fenyegető veszélyek elől öngyilkosságba menekült.

A „karzat” és a „császár”

Am Széchenyi válságának és tragédiájának oka már a költő és irodalomtudós Gyulai Pál szerint sem csupán a rendőrségi akció volt. A politikai helyzet változásainak és Széchenyi erre való reagálásának vizsgálata a kritikus hónapban mind Szabad György 1960-as és 1964-es idevonatkozó munkáiban, mind Viszota Gyula 1934-es — már említett — művében Gyulai feltevését igazolta. A március 15-i tüntetés és az abszolutizmus retorziói* ismét felvetették Széchenyi számára 1848 nagy dilemmáját: *forradalom vagy abszolutizmus*, a „karzat” vagy a „császár” (ahogy április 7-én megfogalmazta Viszota szerint), s félelmeinek Scyllája és Charybdis* között ismét nem látott lavírozási lehetőséget. Az 1848 őszen egyszer már kibillent egyensúly ismét felborult, immár végérvényesen. Mind önmagát, mind hazáját végzetesen elveszítettnek hitte. És húsvét vasárnapján éjjel a magyar polgárosodás egyik legnagyobb útkeresője föbe lőtte magát. Nem kétséges, hogy az abszolutizmus ellenfeleként halt meg.

Széchenyit tehát nem gyilkolták meg. A végzetes egyensúlyzavarokra amúgy is hajlamos Széchenyi öngyilkosságában nem pusztán az abszolutisztikus államhatalomnak vele szemben fogantatosítható intézkedései játszottak szerepet, hanem ezekhez a magyarországi abszolutizmus-ellenes mozgalmak híre is társult, és főként az, hogy a rendőri szervek Albrecht-hez hasonlóan még nem érzékelték: a Habsburg-hatalom rászorul a magyarországi konzervatív arisztokrácia politikai támogatására.

A tévéfilm cselekményének következetlenségei e sorok írójának véleménye szerint a Károlyi-féle megalapozott öngyilkossági koncepciónak a Kacziány-típusú rendkívül leegyszerűsítő és hamis felfogás keretei közé illesztéséből adódtak. Így válhatott a filmbeli Grandtner által dinasztiahűként jellemzett Széchenyi a film írójának nyilatkozatában kiegyezés-ellenessé, így tette a film az Albrecht-féle politikai helyzetértékelést a kor politikai mércejévé és végül így válhattak csak a külsőségek: a ruhák, az épületek és a vonat a kor szimbólumai, a korszak igazságát megeleveníteni kívánó filmben. Így közömbösítette sajnálatosan egy kellően meg nem alapozott legenda kritikátlan átvétele az antidemokratikus viszonyok talaján működő közhatalom leleplezésének tisztességes szándékát.

Dénes Iván Zoltán

MÉG EGYSZER SZÉCHENYI MEGGYILKOLTATÁSÁRÓL

A történészeket nagyon érdeklik a múltra vonatkozó új adatok, új értelmezések. Ezért nagy érdeklődéssel várták a Széchenyi István meggyilkoltatásáról készített tévéfilmet. A film azonban nem elégítette ki a felkeltett várakozást: alkotói nem tártak fel új adatokat, nem szolgáltak új mozzanatokkal, s új koncepció helyett csupán régiakat újítottak fel.

Teljesen egyetértek tehát Dénes Iván Zoltánnak az *Élet és Tudomány* 43. számában megjelent hozzáértő, okos írásával. A film alkotói valóban túlmentek azon a történelmileg bizonyítható tényen, hogy a Habsburg-abszolútizmus elnyomó módszerei — mindenekelőtt rendőrségének zaklatásai — Széchenyit öngyilkosságba kényszerítették. Dénes Iván Zoltán jól mutat rá, hogy a film következetlensége két eltérő történelmi koncepció összekeveréséből ered. A forgatókönyv írója két munka kiragadott elemeiből keverte ki joggal vitatható felfogását. Az egyik Károlyi Árpádnak az öngyilkosságot bizonyító nagy forráskiadványa és tudományos feldolgozása, a másik Kacziány Gézának a gyilkosság vádját főlelevenítő, agitatív röpirata. A forgatókönyv szerint a bécsi kormánykörök az adott helyzetben a magyar konzervatív főurakat és gyanított vezérüket, Széchenyit tekintették a legveszélyesebb ellen-

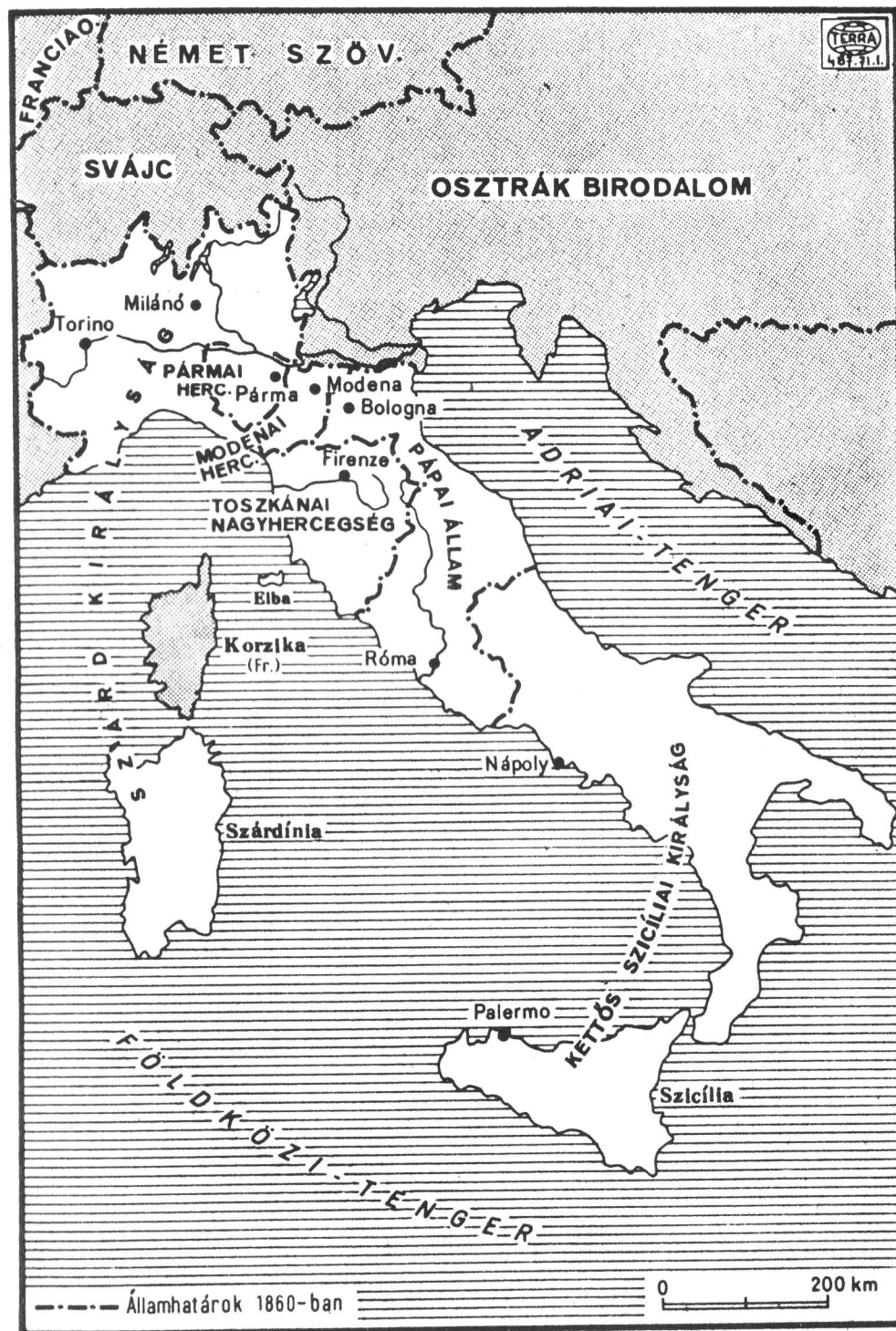
félnek, és az egységes birodalom abszolutisztikus rendszerének védelmében még Széchenyi meggyilkoltatásától sem riadtak vissza.

A tévéfilm szemléletének torzításai még nyilvánvalóbbá lesznek, ha az események történelmi körülményeit alaposabban megvizsgáljuk.

Megbékélés vagy megfélemlítés?

Első kérdésünk, amely Széchenyi halálának politikai háttere szempontjából fontos: mi volt a bécsi kormány politikai vonala 1860 tavaszán?

Az 1850-es évek politika- és kormányzattörténetének vizsgálata azt mutatja, hogy Bécs a szabadságharc leverését követő terror törvénytelenégei és a törvényesség mezébe öltöztetett terroritételek, kivégzések után igyekezett az önkényuralmat a törvényesség és a jogrend formális keretei között állandósítani. A császár, Ferenc József már az ötvenes évek közepén több ízben megkegyelmezett a „megtért bűnösöknek”, és inkább korlátozni, mint fokozni kívánta a politikai vezető személyiségek üldözését. Az évtized fordulóján, a külpolitikai és katonai

kudarcoktól, a fenyegető pénzügyi csődtől és a fellobbanó belső elégedetlenségtől kényszerítve az udvar mind gyakrabban hangoztatta — és olykor tétova kis lépésekkel a gyakorlatban is érvényesítette — a *megbékélés* gondolatát. A forrásokból — így a korabeli minisztertanácsi jegyzőkönyvekből — nyomon követhetjük az irányváltást.

1860 januárjában a császár és kormánya elhatározta, hogy az addig semmilyen hatáskörrel nem rendelkező, tizenegy kinevezett tagból álló *birodalmi tanácsot* (Reichsrat) kibővítik, és — bár csak formálisan — képviseleti alapra helyezik. Ezzel a képviselet és az alkotmányosság csírái behatoltak az abszolutizmus repedéseibe. A birodalmi tanácsnak ez az átalakítása szükségképpen maga után vonta a Magyarországot leigázó önkényuralmi rendszer bizonyos revízióját is. Így a császár — néhány minisztere óvását mellőzve — a március végi minisztertanácson úgy döntött, hogy Magyarországon *egységes országgyűlést* hívnak össze, és más intézkedésekkel is előkészítik a szétszabdalt ország egyesítését, a birodalmi egység és az abszolutizmus keretébe beleférő szűk körű alkotmányosság bevezetését.

Ez az irányváltás azonban nem volt *egyenest* vonalú és *egységes*. A kormány befolyásos tagjai — köztük maga *Albrecht* főherceg, Magyarország főkormányzója — elleneztek a politikai megbékítés programját. „Acélmarokkal kell a dolgok közepébe nyúlnunk, mert különben mi leszünk azok, akik a forradalmat megcsinálják” — írta *Albrecht* 1859 őszén, s a katonai-rendőri elnyomás erősebb rendszabályait sürgette a következő hónapokban is.

Azt tehát helyesen látják a film alkotói, hogy *Albrecht* főherceg és *Thierry* rendőrminiszter a *Bach*-korszak folytonosságát képviselték a kormányzatban, és még abban is van igazság, hogy ők a magyar önkonzervatív mágánusokat mint a készülődő forradalom potenciális vezetőit roppant veszélyesnek vélték.

Ehhez a valós elemeket tartalmazó megállapításhoz azonban az is feltétlenül hozzátartozik, hogy az önkonzervatív főurakat *Albrecht* és *Thierry*ék mint az udvarban is befolyásos, „legalitással” rendelkező politikusokat, mint kebelbeli „konkurrenszeket” tartották veszélyesnek, és velük szemben a *politikai* visszaszorítás, a befolyástól való megfosztás módszerét, *legsúlyosabb* rendszabályként pe-

dig a rendőri megfigyelés és korlátozás eszközét ajánlották.

Sematikus elképzelés volna tehát az abszolutizmus kormányrendszerét valamilyen császári gombnyomásra működő automata szerkezetnek felfogni. Ám a filmnek éppily tévedése az is, hogy az említett személyiségek ellenzéki irányvonalát avatja fő irányvonallá, és feltételezi, hogy ők a császártól szentesített kormánypolitikát figyelmen kívül hagyhaták, vele szemben a maguk titkos üzelmeit folytathatták vagy nyílt ellenvonalát érvényesíthették. Hogy ez mennyire nem így volt, azt *Albrecht* főherceg 1860 márciusában történt leváltása, a magyarokkal rokonszenvező és előttük rokonszenvesnek remélt *Benedek* altábornagy főkormányzói kinevezése, *Thierry*nek az új irányvonalba való kényszerű beletörődése bizonyítja. És még valami: a *Széchenyi* halála ügyében a felelősség tisztázása végett indított hivatalos vizsgálat. Mert ha a forradalmi jellegű megmozdulások acélmarkú elnyomása, az ellenzéki politikusok rendőri megfigyelése, a házkutatás, a zaklatás belefért is, sőt beletartozott is a politikai megbékélés új irányvonalába, a gyilkosság, különösen a dinasztia támaszát alkotó arisztokrácia vezető politikusainak meggyilkoltatása semmiképpen sem fért bele. Sőt, szöges ellentétben állott a Habsburg-abszolutizmus ekkori politikai elveivel, érdekeivel és gyakorlatával.

A bécsi kormánypolitika vizsgálata tehát nem valószínűsíti, hanem éppen cáfolja a gyilkosság teóriáját.

Ki volt a „fő veszély”?

A film alkotói szerint *Széchenyi* volt a „fő veszély”. Ő volt az érlelődő nemzeti ellenállás potenciális vezére, a megbékélés fő akadálya. Koncepciójuk itt is logikusan követi *Albrecht* és *Thierry* illogikus helyzetmegítélését, sőt túlozza is azt. Mert azért *Albrecht* sem volt annyira szűk látókörű, hogy ne figyelt volna fel *Kossuth* hazai híveinek tevékenységére, egy Ausztria elleni új háború tervezésére, a forradalmi erjedés „aggasztó” jelenségeire, és ne tartotta volna elsőrendű veszélynek ezeket is.

A valóság az volt, hogy a bécsi kor-

mány 1859 eleje óta a magyar emigráció „ellenkormányát”, Kossuthot és társait s a velük szoros kapcsolatban álló hazai forradalmi szervezeteket tekintette a fő ellenségnek. (Bárki meggyőződhet erről: Koltai-Kastner Jenő okmánykiadványából [Iratok a Kossuth-emigráció történetéhez. Szeged, 1949.], Kossuth emigrációs irataiból [Iratok az emigrációból. II. k. Bp., 1881.], Károlyi idézett munkájából vagy az osztrák rendőri és zsendári jelentésekből.) Hogyne lett volna ez a reális helyzetértékelés, hiszen 1860-ban a Habsburg-bírodalom tengeri válságtényezővel küszködött, és még fennmaradása sem látszott minden kétséget kizáróan bizonyosnak!

Itália egyesítése ugyanis 1859 nyarán félbemaradt, hogy azután 1860 első hónapjaiban — Ausztria ellenkezését leküzdve — forradalmi akciók sorozatán keresztül folytatódjon. Előbb Párma és Modena, majd 1860 márciusában Toszkána és Emília csatlakozott a szárd királysághoz, amelynek miniszterelnöki posztját január óta ismét Cavour, az egyesítés politikai vezére foglalta el. Cavour újra fölvette a Kossuthal való szövetkezés megszakadt fonálát, és éppen a döblingi tragédia napján adta értésére, hogy a pillanatnyi helyzet csak fegyverszünetnek, nem pedig békének tekintendő, s hogy amíg Ausztria áll, olasznak és magyarnak együtt kell járnia. Egy kiújuló háború a félig felszabadított, de teljesen felzaklatott Itáliával — és ennek a háborúnak a keretében egy belső felkeléssel kombinált magyarországi hadszíntér — súlyos fenyegetést rejtett magában. És Kossuthék el is követték mindent e fenyegetés valóra váltására: szövetkeztek Cavourral, fegyvereket szereztek, pénzt és útmutatást küldtek a hazai ellenállás szervezéséhez. A magyar emigráció ezekben a hónapokban a korábbi morális tényezőből nemzetközi támaszzal, fegyverrel és kiterjedt szervezettel rendelkező reális erőténytővé vált.

Kossuth tehát egyáltalán nem volt az a történelmi emlékké jelentéktelenedett személy, akinek a bécsi kormány állítólagos koncepcióját fölényes bölcsességgel tolmácsoló rendőrtanácsos a filmben lefesti. A valóságban is, Bécs szemében is ő volt a „fő veszély”, nem pedig az abszolutizmust ugyan maró gúnnyal bí-

ráló, de a liberális alkotmányosság alapján való kiegyezést kívánó Széchenyi.

Erdemes még néhány vonással kiegészítenünk a Széchenyi végnapjairól rajzolt képet is.

A film az öngyilkosság érveinek gyengítése végett a teljes gyógyulás bizonyítékait sorakoztatja fel. Föl sem veti azonban — inkább elhomályosítja — azt a nem mellékes kérdést, hogy miért maradt Széchenyi Döblingben, miért nem ment haza biztonságos, meghitt nagycenki otthonába. A filmből nem derül ki az a fontos tény, hogy ő maga önként választotta a gyógyintézetet, és rögeszmés félelemből vagy fogadalomból önként nem hagyta el azt élete végéig. Dr. Philipp Goldberg, a kezelőorvos igen érdekes és szakszerű körleírásából világosan kitűnik, hogy Széchenyi mániás depresszióban szenvedett, s 1859—1860-ban „általános exaltációban élt”. Alkalmassint betegsége is közrejátszott abban, hogy a súlyos felségsértésnek minősíthető kitételeket tartalmazó iratainak lefoglalása és átvizsgálása ellenére nem indítottak ellene eljárást. Ez egyébként megfelelt a bécsi kormánypolitika e hónapokban követett irányvonalának.

*

A száz év múltán is megrázó tragédiának főként történeti háttérét érintettem. Arra kívántam rámutatni, hogy a tisztesszándék — jelen esetben a tévéfilm készítőinek törekvése — is lehet elhibázott, ha nem tiszteli a tényeket, és a haladó célzatosság is hitelét vesztheti, ha az igazságszeretetet a fantázia ragadja magával. A történeti tudat formálásakor nincs szükségünk mítoszok és legendák gyártására vagy feltámasztására. Az elnyomó rendszer, adott esetben a Habsburg-abszolutizmus nem lesz attól sem emberségesebb, sem módszerei nem lesznek „bocsánatosabbak”, ha bírálatában is ragaszkodunk a bizonyított tényekhez. Meggyőződésem hogy csak a történeti valóság szigorúan tényszerű feltárása lelezheti le igazán a népellenes és nemzetellenes rendszert, annak emberséget és gondolatot tipró rendőri szellemét, azokat, akik Széchenyit öngyilkosságba kergették.

Hanák Péter
történész